Maria Stanciu Istrate

UN UMANIST ROMÂN ÎN CĂUTAREA LITERARITĂȚII: UDRIŞTE NĂSTUREL[*]

„La langue littéraire médiévale, en tant que style,
serait un discours imprégné de rhétorique,
ce caractère suffisant à sa définition”[1].

1. Cea mai veche traducere a romanului *Varlaam şi Ioasaf*, realizată de umanistul Udrişte Năsturel, constituie o mostră a valenţelor retorice atinse de româna scrisă de la jumătatea veacului al XVII-lea şi, totodată, o dovadă a preocupării cărturarilor de orientare a variantei literare a limbii în direcţia unei prelucrări artistice a expresiei. Nevoia de diferenţiere a limbajului artistic de limbajul strict utilitar corespundea unei tendinţe a epocii, în care româna se înscria şi graţie efortului creator al logofătului-cărturar Udrişte Năsturel.

Este posibil ca alegerea spre traducere a acestei scrieri să nu fi fost întâmplătoare. Dincolo de succesul în epocă al hagiografiei, logofătul român, prin prisma culturii sale umaniste, putea fi atras de valenţele stilistice ale acestei cărţi populare, valenţe pe care le dorea atinse şi în română. Era un perfect cunoscător al limbii latine. Traducerea din latină în slavona de redacţie rusă a celebrei scrieri *Imitatione Christi* este grăitoare în sprijinul acestei afirmaţii. Fiind, prin urmare, familiarizat cu retorica latină, Udrişte Năsturel putea fi animat de dorinţa integrării acesteia în propria limbă.

2. Oricare ar fi fost motivul care i-a dictat alegerea, traducerea sa, cea mai valoroasă dintre toate câte s-au dat acestei hagiografii, cuprinde o serie de construcţii sintactice manieriste. Construcţii asemănătoare au fost întâlnite încă din traducerile literale ale veacului al XVI-lea, ca urmare a influenţei exercitate de prototipurile slavone, maghiare sau latine[2]. La rândul ei, slavona, pentru care asemenea construcţii

[*]Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităţilor culturale în procesele globale”, cofinanţat de Uniunea Europeană şi Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanţare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.

[1] Paul Zumthor, *Langue et techniques poétiques à l'époque romane (XIe–XIIIe)*, Klincksieck, Paris, 1963, p. 22.

[2] Vezi *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, coordonator Ion Gheţie, Bucureşti, 1997 (în continuare: ILRLEV), p. 172.

LR, LX, nr. 1, p. 86–94, Bucureşti, 2011

BDD-A522 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 16:13:12 UTC)

erau la fel de nefamiliare, ca şi pentru română, le preluase din greacă, limbă pentru care dislocarea sintactică reprezintă un procedeu stilistico-sintactic utilizat frecvent[3].

Dacă în scrierile cu caracter religios respectarea strictă a tiparului sintactic străin era impusă de considerente de ordin dogmatic, traducerea cărţilor populare le permitea traducătorilor un oarecare grad de libertate. În acest sens, Densusianu observă că „traducătorii puteau să-şi permită uneori libertăţi şi, în plus, ei singuri îşi dădeau osteneala – atunci când nu înţelegeau bine textul – să găsească o versiune care să-i mulţumească. Şi atunci gândindu-se pentru ei la înţelesul textului şi în acelaşi timp la înţelegerea lui din partea celor cărora se adresau, şi-au dat silinţa să întrebuinţeze o românească mai uşor de înţeles, o sintaxă mai uşoară" (Densusianu, *Opere*, III. *Limba română în secolul al XVII-lea. Evoluţia estetică a limbii române*, Bucureşti, 1977, p. 164).

Tocmai de aceea, păstrarea unor structuri marcate de influenţa sintaxei slavone în traducerea romanului popular *Varlaam şi Ioasaf*, constituie, în opinia noastră, trăsături ale unui manierism sintactic manifestat conştient de Udrişte Năsturel[4], în scopuri estetizante.[5] În fond, nimic nu l-ar fi putut împiedica să adapteze la posibilităţile graiului său întorsăturile savant construite mai întâi în greacă, iar apoi, în urma traducerii, şi în slavonă. Fidelitatea faţă de original, putea rezulta nu din incapacitatea de a se abate de la litera originalului, ci din dorinţa de a reda atât conţinutul textului, cât şi stilul acestuia şi de a-i conserva aspectul distinctiv, aşa cum au făcut-o, de altfel, toţi umaniştii[6]. Într-o lucrare dedicată scrierii *Ceasornicul domnilor* a lui Nicolae Costin, N. Cartojan a remarcat că „reproducerea formei latine în traducerile umaniştilor români denotă, şi ea, voinţa de expresivizare a limbii materne"[7].

3. Stabilirea modelelor care au condus la apariţia unor construcţii contrare normei sintactice româneşti presupune studiul comparativ al traducerii cu originalul aflat la baza sa. Este indubitabil că izvorul tălmăcirii l-a constituit un text slavon. Identificarea acestuia nu este însă la fel de sigură. Cu privire la acest aspect două sunt opiniile care merită a fi menţionate. Pe de o parte, Dan Horia Mazilu, afirmă că originalul traducerii lui Năsturel trebuie căutat „pe linia descendentă ce porneşte de la versiunea medio-bulgară «clasică» (primară) către aceea slavă orientală, reprezentată prin manuscrisul Viazemski şi ediţia Moscova 1681"[8]. Totodată, la izvoarele slavone trebuie adăugată versiunea latinească a hagiografiei, folosită în

[3] Vezi C. Frâncu, *Topica lui **mai** şi a altor adverbe (**cam, prea, şi, tot**) în construcţii de tipul **(nu) mă mai duc***, în LL, III, 1983, p. 321–335.

[4] O sintaxă asemănătoare se întâlneşte în predosloviile care deschid *Evanghelia învăţătoare* sau *Cazania* de la Govora din 1642, atribuite lui Udrişte Năsturel.

[5] Afirmaţii asemănătoare au fost făcute în legătură cu sintaxa lui Dimitrie Cantemir. Vezi, în acest sens, Dragoş Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între umanism şi baroc*, Iaşi, 2002, p. 90.

[6] Vezi L. Kukenheim, *Esquisse historique de la langue française*, Leiden, 1962, p. 121.

[7] N. Cartojan, „*Ceasornicul domnilor" de N. Costin şi originalul spaniol al lui Guevara* , în „Cercetări literare", IV, 1940.

[8] Vezi D.H. Mazilu, *Varlaam şi Ioasaf. Istoria unei cărţi*, Bucureşti, 1981, p. 144.

BDD-A522 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 16:13:12 UTC)

permanență de cărturar în scopuri edificatoare[9]. Pe de altă parte, Emil Turdeanu consideră că versiunea slavonă după care Năsturel ar fi tradus reprezintă o versiune prelucrată chiar de el în slavona rusească, copiată în manuscrisele româneşti 588 şi 2470 alături de textul românesc[10].

În absența originalului care a stat la baza traducerii, pentru stabilirea originii construcțiilor nespecifice românei vorbite, care constituie, prin urmare, abateri de la normă, ne vom folosi de textul slavon, notat în paralel cu textul românesc în cea mai veche copie a scrierii, datată cca 1670 şi păstrată în ms. rom. 588 de la BAR Bucureşti. Această versiune, chiar dacă se depărtează, pe alocuri, de textul românesc, constituie un reper util în analiza pe care ne-am propus-o. În acelaşi timp, vom urmări contextele corespondente dintr-o altă versiune a hagiografiei, prezentă în ms. rom. 3339[11], datat 1673, în care copistul, grămăticul Fota, a operat o serie de modificări, adaptând textul la limba vorbită.

Despre topica de la jumătatea veacului al XVII-lea se poate spune că este destul de variată şi influențată deopotrivă de factori interni şi externi. Astfel, înrâurirea sintaxei populare are ca rezultat topica liberă, neconstrânsă de regulile ori canoanele sintaxei limbilor culte. Ordinea firească, S-P-O, putea fi modificată o dată cu generalizarea folosirii prepoziției *p(r)e* la acuzativ, astfel încât complementul putea sta în locul subiectului (O-P-S) etc. La generalizarea topicii libere a propozițiilor a contribuit şi tendința de dublare a complementului direct şi indirect.

Limba traducerilor se păstrează însă oarecum în afara acestei tendințe spre topica liberă, mai ales în cazul cărturarilor poligloți, care doreau să creeze o limbă literară apropiată de limbile clasice. Astfel, personalități ale epocii, ca Miron Costin, Nicolae Costin, stolnicul Constantin Cantacuzino ori Dimitrie Cantemir, alături de care poate sta şi Udrişte Năsturel, optează în scrierile lor pentru topica fixă, plasând verbul la sfârşitul propoziției, antepunând determinantele atributive sau circumstanțiale[12]. Totodată, limba folosită de ei poate conține, hiperbaturi ori construcții participiale şi gerunziale artificiale.

[9] *Ibidem*.

[10] În acord cu cercetătorul polonez Jan Janóv, Turdeanu este de părere că Năsturel a utilizat o redacție sud-slavă (medio-bulgară) înrudită cu manuscrisul BAR 132 şi cu manuscrisul rusesc din secolul al XVII-lea de la Viazemsk. Acest text, rescris de Năsturtel în slavona de redacție rusească, a fost modelat după tipăritura apărută la Kutein în 1637, după cum o dovedeşte împărțirea textului în 40 de capitole, precedate, majoritatea, de un titlu cuprinzător. La rândul său, tipăritura de la Kutein s-a fondat pe versiunea latinească a lui Jacob Billius. Vezi Emil Turdeanu, *La littérature bulgare du XIVe siècle et sa diffusion dans les pays roumains*, Paris, 1947, 54–55.

[11] Pentru ediția acestui manuscris, apărută la începutul secolului al XX-lea, vezi *Viața Sfinților Varlaam şi Ioasaf*. Tradusă din limba elenă la anul 1648 de Udrişte Năsturel de Fiereşti, al doilea logofăt. Tipărită pentru prima oară de Generalul P.V. Năsturel, Bucureşti, 1904. În continuare, pentru citatele din acest manuscris vom indica în paranteză pagina ediției.

[12] Vezi ILRLV, p. 372.

BDD-A522 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 16:13:12 UTC)

4. În cele ce urmează, ne vom referi la două tipuri de construcţii sintactice manieriste, distinctive unul în raport cu celălalt prin păstrarea şi, respectiv, întreruperea coeziunii unui grup sintagmatic. Este vorba, mai precis, despre inversiuni şi despre aşa numitele dislocări sintactice. Potrivit lui Dragoş Moldovanu, „dislocările sintactice sunt rezultatul spargerii unităţii sintagmelor determinative, prin intruziunea unor elemente aparţinând altor sintagme sau propoziţii, nejustificate prin fenomenul de expansiune, în timp ce inversiunile sunt produse de schimbarea ordinii neutre sau «obiective» a constituenţilor (...) unei sintagme unice”[13]. Acelaşi autor, observă că unele dislocări sintactice puteau apărea ca urmare a influenţei sintaxei populare româneşti dintr-o fază mai veche, în care legătura dintre elementele constitutive ale unei forme verbale nu era atât de strânsă, astfel încât în interiorul acestora se puteau intercala unele elemente adverbiale. Tocmai de aceea autorul citat a numit dislocările de acest tip formaţii premorfologice[14].

Oricum ar fi numite construcţiile care se abat de la norma sintactică un lucru este cert. Apariţia lor este rezultatul aplicării conştiente a unei figuri de stil intens folosite în literaturile clasice, numită *hiperbat* în greacă şi *transgresiune* (*uerbi transgressio, traiectio*) în latină[15]. Aşa cum va rezulta din exemplele prezentate în continuare, funcţia stilistică fundamentală a hiperbatului este reliefarea.

5. DISLOCĂRI ALE SINTAGMELOR NOMINALE

a. În următorul context modelul slavon a influenţat atât antepunerea celor două adjective, cât şi dislocarea acestora prin intruziunea adverbului. De remarcat faptul că în copia din 1673, editată de generalul P.V. Năsturel, dislocarea se păstrează: *Iară* ***putrezitoarea şi lesne veştejitoarea fire*** *acestor de aice, aşijderea preasfânta şi nestricata* ***fire*** *a vieţii ce va să fie, tuturor aiavea o spunea* (1[r]); cf. în sl. ***tlěnnoe že i udobĭ uvědajuštee estestvo*** *nastojaštih, i prstoe i netlěnnoe buduštyja žizni, javě věsěmŭ skazovahu* (idem în ms. sl. 132, f. 4[v]); cf. ms. 3339: ***Iarâ putrezitoarea şi lesne veştejitoarea fire*** *de acestor de aici, aşijderea şi preasfânta şi nestricata fire a vieţii ce va să fie, tuturor aiave o spunea* (p. 9).

O dislocare asemănătoare apare în următorul citat, prin interpunerea locuţiunii adverbiale *în jos*: *Acesta, deaca auzi acea păgânească poruncă, luă-ş zioa bună de*

[13] Dragoş Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între umanism şi baroc. Tipologia stilului cantemirian din perspectiva figurii dominante*, Iaşi, 2002, p. 39.

[14] Idem, *Formaţiile premorfologice în limba română veche*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară”, XXVI, 1977–1978, p. 47–65. Vezi şi idem, *Date noi privind coeziunea grupurilor morfo-sintactice în limba română veche*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii «A.I. Cuza»”, serie nouă, secţiunea III (Ştiinţe sociale). Lingvistică, Iaşi, XXVIII–XXIX, 1982–1983, p. 115–119.

[15] Dragoş Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între umanism şi baroc. Tipologia stilului cantemirian din perspectiva figurii dominante*, p. 97.

BDD-A522 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 16:13:12 UTC)

cătră ***ceastă deşartă şi în jos trăgătoare cinste*** *şi dulceaţă şi se amestecă cu ceatele călugăreşti* (2^{v}–3^{r}); cf. în sl. *radovatisę rekŭ* ***suetnĕi sei i dolu vlĕkuštei slavĕže***. Dislocarea se păstrează în ms. 3339.

b. Nu de fiecare dată avem a face cu imitarea contextului slavon. În fragmentul următor, prototipul slavon a influenţat numai antepunerea adjectivului în raport cu substantivul determinat,verbul la gerunziu, care sparge unitatea sintagmei nominale fiind plasat în versiunea străină după substantiv:

Şî văzu mormântul şî cu ***fierbinţi udându-l lacrăme****, ia acoperemântul în laturi şi văzu pre Varlaam şi pre Ioasaf* (294^{v}); cf. în sl.: *grobŭ že viděvŭ i sego* ***teplĕ slezzami omočŭ*** *vŭzymaetŭ pokrovŭ i vidĕ Varlaama že i Ioasafa*. Ulterior, grămăticul Fota va interveni în copia din ms. 3339, adaptând această construcţie la normele sintaxei româneşti: *văzu mormântul şi* ***udându-l cu lacrăme fierbinţi*** (p. 295).

5.1. DISLOCAREA GRUPULUI VERBAL

a. Spargerea coeziunii elementelor din timpurile verbale compuse a fost influenţată, de asemenea, de original, aşa cum rezultă din următorul exemplu, în care între verbul auxiliar şi participiul verbului de conjugat se intercalează o locuţiune adverbială:

*Şi de nu m-****aş fi de întâiu făgăduit*** *ţie cu cuvântul a scoate de în mijlocul judecăţii mâniia, acum ţi-aş da carnea focului* (12^{r}); cf. în sl. *i ašte* ***ne byx vŭ načalĕ obĕštalsę*** *tebĕ slovomŭ, otgnati ot sredy sudišta jarostĭ, inĕ ubo plŭt tvoiu ognevi byx predal.* În ms. 3339 locuţiunea adverbială este supusă normei sintactice româneşti: *Şi de nu m-****aş fi făgăduit dentâiu*** *cu cuvântul să scoţ den mijlocul judecăţii mâniia, acum ţe-aş da trupul focului* (p. 22).

b. O opţiune personală a traducătorului, o constituie în următorul citat, dislocarea formei de conjunctiv prezent printr-un adverb, în scopul accentuării caracterului repetitiv al acţiunii:

Însă vom ***să ne iarăş sculăm*** *când va veni Domnul Isus Hristos, Fiiul lu Dumnezeu, întru slava nespusă şî întru puteare înfricoşată* ($208^{r–v}$); cf. în sl.: *oba če hoštem* ***paky vŭskrŭsnuti*** *(...)*.

Traducerea care ar fi respectat modelul ar fi fost: *însă vrem iarăşi să ne sculăm*. Soluţia aleasă de Năsturel, deşi se abate de la norma sintactică, respectă sensul frazei, ideea de repetiţie fiind exprimată pentru verbul *a se scula* şi nu pentru *a vrea*, fapt nesesizat de grămăticul Fota care, în copia din ms. 3339, modifică nu numai topica ci, implicit, şi sensul: *ce încă iară vom să ne sculăm* (p. 202).

c. Din aceeşi dorinţă de evidenţiere ori întărire a acţiunii verbului[16] aflat la conjunctiv, Năsturel a antepus două adverbe: *şi*, urmat de *mai*, care nu se justifică

[16] În legătură cu acest aspect, vezi şi M.T. Kerschbaumer, ***Şi*** *adverbial – mijloc de întărire, mijloc de atenuare*, în SCL, nr. 4, 1968, p. 365–374.

BDD-A522 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 16:13:12 UTC)

prin original, chiasmul din versiunea slavonă nepărându-i-se suficient pentru obţinerea efectului stilistic scontat:

Crez păntru aceaea şî suspinăm şî geamem, pohtind a ne îmbrăca sus, în sălaşul nostru cel de în ceriu. Însă de ne vom afla îmbrăcaţ, nu goli, păntru că şî ceia ce sântem în cest sălaş geamem şî suspinăm, fiind îngreuiaţ, căce nu vom să ne despuiem, ce vom ***să ne şi mai îmbrăcăm****, ca sorbită să fie moartea de viiaţă."* (154[r]); cf. în sl.: *(...) ponež ne hoštem sŭvleštisę,* ***no preobleštisę****, jako jako da požrŭta budet sŭ mrŭt životom.*

Elementele suplimentare sunt păstrate, în aceeaşi ordine, şi în copia din 1673[17], ceea ce demonstrează că soluţia aleasă de traducător era considerată încă satisfăcătoare.

d. Adverbul *şi* mai apare intercalat în interiorul **condiţionalului optativ** prezent: *Că de* ***o aş şî potrivi*** *aceaea cu lumina soarelui, mai luminoasă easte aceaea şî mai frumoasă*. (209[r]); cf. în sl.: *ašte* ***bo i priložu*** *siju kŭ světu slŭnečnomu, světlěi şi est ona i krasněiši*.

De remarcat că în ms. 3339 copistul renunţă la acest element suplimentar: *Că de aş potrivi cu lumina soarelui, mai luminoasă iaste şi mai frumoasă* (p. 203).

6. INVERSIUNILE constituie celălalt procedeu a cărui funcţie stilistică este, de asemenea, reliefarea ori evidenţierea elementelor plasate într-o altă ordine decât cea firească, întâlnită într-un enunţ liber. Avem a face, pe de o parte cu imitarea fidelă a topicii originalului şi, pe de altă parte, cu inovaţii ale traducătorului, din aceeaşi dorinţă de rafinare a expresiei scrise.

a. Plasarea verbului predicativ la sfârşitul propoziţiei este o caracteristică generală a textelor slavone, influenţate, la rândul lor, de originalele greceşti pe care le traduceau. Tălmăcirea dată de Năsturel, asemenea altor scrieri din epocă, nu este străină de aceste construcţii, contrare tendinţei populare spre topica liberă. Traducătorul va păstra astfel numeroase fraze în care verbul este notat la sfârşit, după cum rezultă din următoarele exemple: *Iară de vă vom birui, atunce, de voia voastră, poruncilor meale a vă supune* ***să grăbiţi*** (211[r]); cf. în sl.: *ašte li ž pobědim vaš, togda voleju svoeju poveleniem moim povinutisę* ***potŭštites***; ulterior, în copia din 1673, topica a fost modificată: *iară de vă vom birui, atunce voi, de voia voastră,* ***să vă siliţi*** *a vă supune poruncilor mele* (p. 206); *însuş bunul Dumnezeu şî Stăpânul să dea ca, de în calea cea direaptă,* ***să nu rătăcesc*** (211[r]); cf. în ms. sl.: *sam bo Blgy Bgŭ i Vldka da dast, jako ot puti pravago* ***ne zabluditi mi***. Şi în acest caz, grămăticul Fota modifică topica: *însuş stăpânul şi Dumnezeul cel bun să dea* ***să nu rătăcesc*** *den calea cea direaptă* (p. 206).

[17] Cu privire la determinările adverbiale duble şi a ordonării celor două adverbe, C. Frâncu observă că graiurile munteneşti se diferenţiează de celelalte prin tendinţa de antepunerea a lui *mai* faţă de grupul verbal, în vreme ce *şi* rămâne intercalat în interiorul grupului verbal. Desigur însă că, schimbarea topicii în cazul de faţă ar fi condus la modificarea sensului înregului context. Vezi C. Frâncu, *loc. cit.*, p. 327.

BDD-A522 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 16:13:12 UTC)

b. Influențată de original este, de asemenea, antepunerea atributelor adjectivale, substantivale ori pronominale sau a complementelor: *m-au scos de în lacul tinei şi de la* ***cel iute şi pierzător domn*** *al întunearecului cestui veac* (7^{v}); cf. în sl: *izbavimę ot kala timĕnia, i* ***ljutago i pagubnag knęzę*** *tŭmy vĕka sego*; idem în ms. 3339; *grijă de deşertarea ceştii lumi şi de* ***a ei nestătătoare cursură*** (8^{r}); cf. în sl.: *radivŭ o suetĕ mira sego, i* ***nestoęštix tečenii***; cf. ms 3339 unde copistul păstrează topica, dar trece sintagma la plural, conformându-se modelului slavon: *grijă de deşertăciunea aceştii lumi şi de* ***ale ei nestătătoarele cursuri*** (p. 16).

Iară voi, carii cetiți şi auziț această ***de suflet folositoare poveste****, fie voauă a vă învrednici părții acelora, ce au plăcut Domnului* (295^{v}), cf. în sl.: *pročitajuštimŭ že i slyšęštim* ***dšepoleznuju poveastĭ*** *siju*; cf. ms. rom. 3339, unde topica se schimbă: *Iară voi carii auziți şi citiți această* ***poveaste folositoare de suflet*** *să vă fie a vă învrednici părții celor ce au plăcut Domnului* (p. 296).

Cu mare înşelăciune *dară* ***se înşelară*** *egipteanii şî haldeii şî elinii* (223^{r}); cf. în sl. ***<v>elikoju prelŭstiju*** *ubo prelŭstišasę egiptęne i haldei i elliny*; cf. ms. rom. 3339: ***cu mare înşelătură*** *se înşelară eghiptenii şi chemându-i...* (p. 218)

c. Postpunerea verbului auxiliar[18]. Foarte frecvent timpurile verbale compuse apar cu o topică inversă celei din româna contemporană. Se distinge o anumită preocupare în realizarea unei structuri în care formele inverse sunt plasate deseori la începutul frazei, în continuare acelaşi verb sau altul având verbul auxiliar plasat în poziție inițială. Din comparația cu ms. 3339 a rezultat că de cele mai multe ori copistul a renunțat la aceste structuri, plasând elementele în topica pe care o considerăm astăzi normală:

Şî rătăcindu-i una, ***fost-au lăsat*** *noauăzeci şî noauă şî* ***au ieşit*** *a căuta cea rătăcită până o* ***au aflat*** *şî o* ***au fost luat*** *la umere şî* ***s-au dus*** *de o au amestecat cu ceale nerătăcite* (95^{r}); cf. ms. rom. 3339 unde inversiunea se păstrează: *şi rătăcindu-i una,* ***fost-au lăsat*** *cele 99 şi au ieşit să caute pre cea rătăcită până o* ***au aflat*** *şi luând-o a umere o* ***au dus*** *de o au amestecat cu ceale nerătăcite* (p. 109); ***fugit-ai*** *de dânsa şî în propastiia şî în stârminoasele maluri ale fărălegiei singur* ***te-ai împins*** (228^{v}); cf. în ms, rom. 3339: ***ai fugit*** *de dânsa şi* ***te-ai împins*** *însuți în malurile cele stârminoase ale fără-de-legii* (p. 224); ***alerga-voiu*** *către lumina feței Domnului, cândai mă* ***va milui*** *şî uşa pocaaniei* ***deşchide-va*** *mie, rrăului şî hitleanului rob* (229^{r}); cf. ms. rom. 3339: ***voi alerga*** *către lumina feței Domnului, cândai doară de mă* ***va milui*** *şi* ***va deşchide*** *uşa pocăinței mie robului celui hiclean şi călcătoriu* (p. 224).

d. Inversiunea formelor verbale compuse se combină uneori cu intercalarea obiectului direct, exprimat printr-o formă atonă a pronumelui personal, alternanța dintre formele inverse şi cele cu topica normală fiind, de asemenea, prezentă: *Eu*

[18] Fenomenul se înregistrează de la primele traduceri româneşti din sec. al XVI-lea. Vezi *Histoire de la langue roumaine*. Tome II. *Le seizième siècle*, Paris, 1938, p. 413.

BDD-A522 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 16:13:12 UTC)

păntru buna fire ***lua-te-voiu*** *şi de vindecare încă* ***te voiu învrednici*** *cum* ***voiu putea*** (17^{r-v}); cf. în ms. 3339: *Eu pentru buna fire* ***te voi lua*** *şi de vindecarea ta încă* ***te voiu învrednici*** *cum* ***voiu putea*** (p. 29); *Şî pre firea noastră cea ticăloasă şî decât toate mai nechipzuită, neînţelegătoare şî becestnică,* ***făcutu-o-au*** *mai naltă de toate şî* ***o au pus*** *în scaunul slavei, în scaunul ce dă raze de nemurire* (251^{v}); cf. ms. rom. 3339: *şi pre firea noastră cea nechibzuită şi decât toată mai ticăloasă şi nepricepătoare şi becisnică* ***o au făcut*** *decât toate mai naltă şi* ***o au pus*** *în scaunul slavei, în scaunul care dă raze de nemurire* (p. 248); *Aceasta aiavea de faţă iaste, cum că credinţa noastră mulţi şî mari filozofi şî învăţători minunaţ, şî în bunătăţi, şî în măiestriia ştiinţii,* ***o au legiuit****. Şî toţi împăraţii şî putearnicii pământului, ca o bună şî nimic având într-însa greşală* ***priimitu-o-au*** (252^{r}); *Şî iară carele* ***au avut*** *nestâmpărată pohtă către muieri,* ***închipuit-au*** *pohtă ce au avut în sufletul lui şî făcând lui obrazul, pohtă ca aceaea* ***făcutu-şi-o-au*** *dumnezeu, puindu-i numele Afrodita* (249^{v}); cf. în ms. 3339: *iară carele* ***au avut*** *pohtă nestâmpărată către muieri* ***au chipuit*** *pohta care o* ***au avut*** *în suflet şi făcându-i chipul pohtă ca aceea şi o făcu dumnezeu şi-i puse numele Afrodita* (p. 256).

e. De remarcat că asemenea inversiuni apar şi independent, nedublate de cele cu topica firească: *pre toţ câţ se supun poruncilor tale, de către acealea bunătăţ* ***ruptu-i-ai*** *şi periciunii sufleteşti* ***datu-i-ai*** (10^{r}); cf. ms. 3339: *pre toţi câţi se supun poruncilor tale* ***i-ai rumpt*** *de către aceale bunătăţi şi* ***i-ai dat*** *periciunii sufleteşti* (p. 19).

7. CONCLUZII

Romanul tradus de Udrişte Năsturel conţine unele construcţii manieriste specifice unei limbi artificial construite, care se abate de la uzul popular în mod conştient, din dorinţa cărturarului de a diferenţia limba literaturii de limba vorbită. Fie că respectă originalul, fie că inovează într-o manieră asemănătoare acestuia, soluţiile propuse de el au fost ulterior abandonate. Modificările operate de grămăticul Fota în copia din 1673 dovedesc tendinţa limbii către topica liberă, neconstrânsă de tipare rigide. Indiferent de lipsa de viabilitate a manierismului sintactic propus de Năsturel, tălmăcirea dată romanului religios *Varlaam şi Ioasaf* reprezintă o mostră a posibilităţilor retorice atinse de limba română literară de la jumătatea secolului al XVII-lea, exploatate ulterior, în manieră originală, de Dimitrie Cantemir.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

UN HUMANISTE ROUMAIN EN QUÊTE DE LA LITTÉRATURITÉ: UDRIŞTE NĂSTUREL

(Résumé)

Le roman populaire *Varlaam şi Ioasaf*, traduit par Udrişte Năsturel, contient des structures propres à une langue artificielle, qui s’écarte de l’usage courant par la volonté du traducteur de

BDD-A522 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 16:13:12 UTC)

distinguer la langue littéraire de la langue parlée. Bien que le maniérisme syntactique soutenu par Udriște Năsturel ne soit pas viable, sa traduction donne la preuve des valences rhétoriques que le roumain avait à la moitie du XVIIe siècle.

Cuvinte-cheie: manierism sintactic, dislocări sintactice, inversiuni, traducere, manuscris, slavonă, limba română literară.

Mots-clés: maniérisme syntactique, déplacement syntactique, inversions, traduction, manuscrit, slavon, langue roumaine littéraire.

BDD-A522 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 16:13:12 UTC)